

Рюриковичі й угорські королівські династії: століття дружби, ворожнечі та взаємовпливів

<http://likbez.org.ua/ua/ryurikovichi-i-vengerskie-korolevskie-dinastii-stoletiya-druzhyby-vrazhdy-i-vzaimovliyaniya.html>

Наприкінці IX ст. на кордонах так званої «Молодшої Європи» – на схід від земель імперії Карла Великого та його нащадків – з'явилися кочівники-мадари, які в кілька етапів проникли до Середнього Подунав'я – Паннонії і впродовж наступних десятиліть поклали край існуванню держави, відомої в науковій літературі як *Великоморавська*.

Мадари, пізніше відомі під збірною назвою *угорці* (адже інші іноземні мешканці королівства узагальнено на сторінках джерел також звалися *угорцями*), належали до угро-фінської мовної групи кочових племен, які під натиском сильніших і організованіших номадів, зокрема печенігів, на початку IX ст. розпочали тривалу мандрівку на захід від Південного Приуралля, врешті здобувши «**другу батьківщину**».

Повість временних літ початку XII ст., зокрема, залишила відомості про їхнє кочування 898 р. в околицях Києва. Зіставивши це повідомлення з анонімними *Діяннями угрів*, – історичним епосом початку XIII ст., де на шляху номадів згадувався також **Галич**, історики отримали підстави для датування цього міста. У 1998 р. в Україні урочисто відзначали 1100-ліття першої згадки про Галич.

Утворене у дуже поліетнічному та різномовному (головно слов'янському, але з часом й німецькому) середовищі в рік першого християнського Міленіума (1000 р.), Угорське королівство на чолі із династією **Арпадів (895–1301)** після офіційного прийняття західного варіанту християнства, **в оригінальний спосіб поєднало старі слов'янські традиції державотворення, культуру номадів та елементи римського права, перетворившись на найбільшого за площею і наймогутнішого за господарським потенціалом західного сусіда династії Рюриковичів.** Зовнішньополітичні амбіції в обох династій були потужними. Вони майже одночасно приймали християнство та запроваджували на своїх землях певні нові соціальні моделі та принципи адміністрації.

Пам'ятник Андрієві I і Анастасії біля монастиря в Тихані (Угорщина)

Угорське королівство доволі швидко перетворилося у централізовану державу на чолі із королем Стефаном I (1000–1038), котрий опирався на найближче оточення – *герцогів* та *комесів* (аналог західноєвропейських *графів*) – урядників окремих військово-територіальних одиниць *комітатів* (їх кількість постійно змінювалася).

Впродовж XII–XIII ст. військову міць Арпадів також забезпечували загони королівських *сервієнтів* та *йобагонів* (в перекладі – «кращих людей»). Іноземні поселенці, з XI ст. компактно розселені в різних куточках країни на правах *госпітів* (тобто – *гостей*), забезпечували потреби внутрішньої колонізації та активізували господарське життя. Так, до слова, у першій половині XIII ст. угорський королівський двір володів таким фінансовим ресурсом, якого, наприклад, французький набув лише через століття у переддень Столітньої війни з Англією.

На рубежі X–XI ст. природною умовною «русько-угорською» межею став Карпатський хребет, через який проходила уся комунікація – від матримоніальних зв'язків до військових конфліктів, торгівлі, міграцій, культурного взаємообміну.

*Дивись також: **Рюриковичі та П'ясти: століття дружби, ворожнечі та взаємовпливів.***

Впродовж X–XIV ст., за різними даними (часто суперечливими), налічується біля 13–14 міждинастичних двосторонніх шлюбів, а також випадків заміжжя **представниць династії Рюриковичів** із угорськими невінченосними вельможами (родина Гуткелед та Аба), що, вірогідно, почали укладатися ще до моменту проголошення Стефана I († 1038) першим угорським королем. Одним із перших беззаперечних випадків є **одруження у проміжку 1038–1041 рр. короля Андрія I († 1061) із донькою київського князя Ярослава Володимировича († 1054) Анастасією († б. 1098)**. Донька переяславського (від 1113 р. – київського) князя Володимира Всеволодовича, прозваного *Мономахом* († 1125) Євфимія († 1139) у 1112 р. вийшла заміж за короля Коломана, названого *Книжником* († 1116), а онука Євросинія († 1193) – у 1146 р. за короля Гейзу II († 1162). У XIII ст., наприклад, доньку галицького князя Мстислава Мстиславовича, неслухно названого *Удатним* († 1228), Марію († після 1227 р.) біля 1226 р. видали заміж за сина короля Андрія II († 1235) – Андрія († 1234).

Натомість улюблена донька Бели IV († 1270) Анна († біля 1285) десь на рубежі 1242/43 р. вийшла за колишнього галицького князя Ростислава Михайловича († після 1264). Втім подружжя оселилося на угорсько-болгарському прикордонні в Мачві. **Один із шлюбів між 1306/07 р. було укладено представником нової угорської династії Анжу (в Угорщині впродовж 1301–1395) Карлом Робертом († 1342) із, вочевидь, донькою короля Русі Юрія I († 1308) Марією († біля 1309).**

Документ угорського короля Карла Роберта від 7 лютого 1326 р. зі згадкою про руську дружину Марію

Представники цього французького за походженням роду від 1265/1266 р. володіли Неаполітанським королівством та Сицилією, «за кужелем» зберігаючи право на угорський престол після смерті останнього чоловічого представника династії Арпадів – Андрія III (1290–1301). Оскільки їх підтримували римські папи, особливо Климент V († 1314), Карл Роберт у кількालітній боротьбі з іншими претендентами з династій Пястів, Пшемислідів, Романовичів та ін., зумів врешті опанувати Угорщину.

Варто знати, що лише в одному випадку у середині XIII ст., під тиском монгольської загрози, донька діючого короля Бели IV Констанція († 1276) з метою укладення династичного союзу, вийшла заміж за сина Данила Романовича († 1264) Лева († 1301), відтак переїхавши на батьківщину чоловіка (*sic!*). У одному із листів до римського папи Інокентія IV († 1254) угорський володар називав цей шлюб серйозним ударом по його королівській гідності. **Діючі королі з династії Арпадів вважали видавання своїх доньок за руських князів з точки зору середньовічних традицій нерівноправним. Винятків, крім вище вказаного, не було.** Наприклад, шлюб доньки київського князя Ярослава Володимировича Анастасії з майбутнім королем Андрієм I відбувся, вочевидь в Києві, коли той ще не був королем, радше «політичним біженцем», подальша доля якого на момент одруження була, звісно, незрозумілою. Його молодший брат, король Бела I (1061–1063), імовірно, батько дружини князя-ізгоя Ростислава Володимировича († 1067) Ланки (Ілони), при укладенні шлюбу близько 1064 р. – вже не жив. Натомість, колишній галицький князь Ростислав Михайлович, котрий на рубежі 1242/43 р. взяв за дружину доньку діючого короля Бели IV, – «пішов у зяті» й на Русь більше не повертався.

Печатка угорського короля Андрія I – зятя київського князя Ярослава Володимировича

Втім, тісні, хоч і не прості, **матримоніальні взаємини дозволяли неодноразово укласти вигідні політичні й військові союзи**. Так, у 1046 р. здобути угорський престол Андрієві I вочевидь допомогли сили, надані київським тестем. Вірним союзником впродовж 1148–1152 рр. у боротьбі за київський престол для свого швагра – Ізяслава Мстиславовича († 1154) був король Гейза II. У 1253 і 1260 рр. союзницьку підтримку в боротьбі Арпадів та чеських Пшемислідів за спадщину австрійських герцогів з династії Бабенбергів (976–1246) Белі IV надавав його сват Данило Романович.

Втім, століття сусідства, окрім союзницьких відносин, зумовлювали неодноразовий спалах драматичних військових конфліктів, головню на території Галицької (рідше, Волинської) землі, тісно пов'язаної господарським і торговим інтересом її еліт з угорськими землями. Імовірно, представники так званої «першої галицької династії» Ростиславовичів «за кужелем» були близькими родичами Арпадів.

А це від кінця XI ст. могло викликати зрозумілий інтерес останніх до посилення тут в різний спосіб власного впливу. Упродовж XI–XIV ст. налічується кілька десятків двосторонніх військових зіткнень, більша частина яких відбувалася в межах різних володінь династії Рюриковичів. Втім, на рубежі XIII–XIV ст. східні комітати (військово-адміністративні округи королівства) Угорщини також неодноразово потерпали від нападів руських й татарських загонів. Частина прикордонних угорських земель комітату Земплін, що межували з теренами П'ястів і Романовичів, до 1322 р. точно перебувала у складі володінь останніх, а їхні залоги контролювали ряд замків, зокрема – **Маковицький (*castrum Machk*)**, розташований тепер на відстані 10 км. від сучасного польсько-словацького кордону. Імовірним залишається й контроль королями Русі на рубежі XIII–XIV ст. частин комітатів Берег та Угочі.

Вежа Маковицького замку XIV ст.

У 1099 р. вперше невдалу спробу упокорити галицьких князів (Володаря й Василька Ростиславовичів) за постійну підтримку ними половецьких набігів на землі Арпадів здійснив король Коломан, зазнавши нищівної поразки в околицях Перемишля. Його наступники Бела II *Слінець* († 1141) і Гейза II, радше вдавалися до дипломатичних методів, пасивного та рідше активного військового тиску в союзі з іншими руськими князями, – втім без намірів інкорпорації Галицької землі.

Натомість Бела III († 1196) та Андрій II, починаючи від 1188 р., не тільки набули право титулуватися **королями Галичини** (перша згадка у 1189 р. – *Galatiae Rex*) й Володимирії (від 1205 р. – *Galitiae Lodomeriaeque Rex*), а й на практиці, часто за підтримки галицьких бояр та деяких князів контролювали ці землі.

Угорський вплив у Галицькій землі станом на 1215 р. за схвалення папи Інокентія III († 1216) і частини галичан увінчався **коронуванням іншого сина Андрія II Коломана († 1241), як короля Галичини (*Galitiae Rex*)**.

Це, з одного боку, додавало авторитету претензіям угорців на ці землі серед інших європейських сусідів, а з іншого – серйозного головного болю руським претендентам на галицький престол (головно, волинським Романовичам та чернігівським Ольговичам). Угорські королівські традиції в Галицькій землі, репрезентовані згаданим Коломаном, тривали з перервами лише до 1221 р., поки він, перебуваючи в полоні Мстислава Мстиславовича, за умовами угоди руського князя й свого батька, не зрікся як титулу, так і прав на трон Галича.

Після коронування наприкінці 1253 р. Данила Романовича як короля Русі угорці майже на століття втратили можливість втілити свої «титулярні претензії» на практиці.

Однак, успадковані на початку XIV ст. новою угорською династією французького походження Анжу «галицький і володимирський титули» додали новизни у їх зовнішню політику від 1340 р., коли спадщину династії Романовичів розпочали ділити різні її родичі «за кужелем», головно польські й литовські. Ці титули ідеологічно обґрунтовували спільні для угорців з поляками військові походи у Галичину й на Волинь впродовж 40–70-х рр. XIV ст.; утворення у Львові впродовж 1371–1378 й 1385–1387 рр. формально чи неформально підконтрольної угорському королеві Людовікові I (1342–1382), його доньці Марії († 1395) та, можливо, троюрідному братові Людовіка I – Карлові II Малому († 1386) адміністрації **Володислава Опольського († 1401)** тощо.

Ці титули передавалися «у спадок» усім наступним угорським володарям з інших династій (наприклад, Люксембургам, Габсбургам та ін.) аж до 1918 р. Вони стали вагомим аргументом приєднання Галичини саме до керованої Габсбургами Австрії у 1772 р., при першому поділі Речі Посполитої.

Зміцнення від середини XIII ст. впливів Романовичів на теренах Галицької землі зумовило **відтік певної частини нелояльних їм місцевих еліт до Угорщини** із подальшим набуттям там земельних надань, впливів при королівському дворі. У цілому, «галицькі» **міграційні тенденції** в «угорському напрямі» зберігали тяглість аж до XVIII ст. До слова, «легенда Карпат» – Олекса Довбуш († 1745) під час своєї опришківської діяльності впродовж 1738–1745 рр. не гребував нападами не тільки на сучасне українське Закарпаття, а й на далі розташовані угорські землі. Навіть значення його прізвища може мати угорське походження, адже *Dobos* в перекладі з угорської – «барабанщик».

Вихідці з Галичини впродовж середньовіччя компактно оселилися в різних куточках Угорського королівства, головно на теренах сучасних гірських та передгірських Словаччини, Трансильванії, сербської Воєводини, деяких землях Хорватії, натомість майже ніколи в історичній, степовій переважно, Паннонії – не настільки сприятливій для ведення традиційного для Галицької землі господарства. Вочевидь, їхнє розселення саме в цих, а не інших, землях з погляду королівської та комітатської адміністрації вмотивовувалося господарською доцільністю, ефективністю внутрішньої колонізації, залюднення диких, погано освоєних земель, які з економічного погляду мали нагадувати терени попереднього місця проживання, головно Карпат і Прикарпаття.